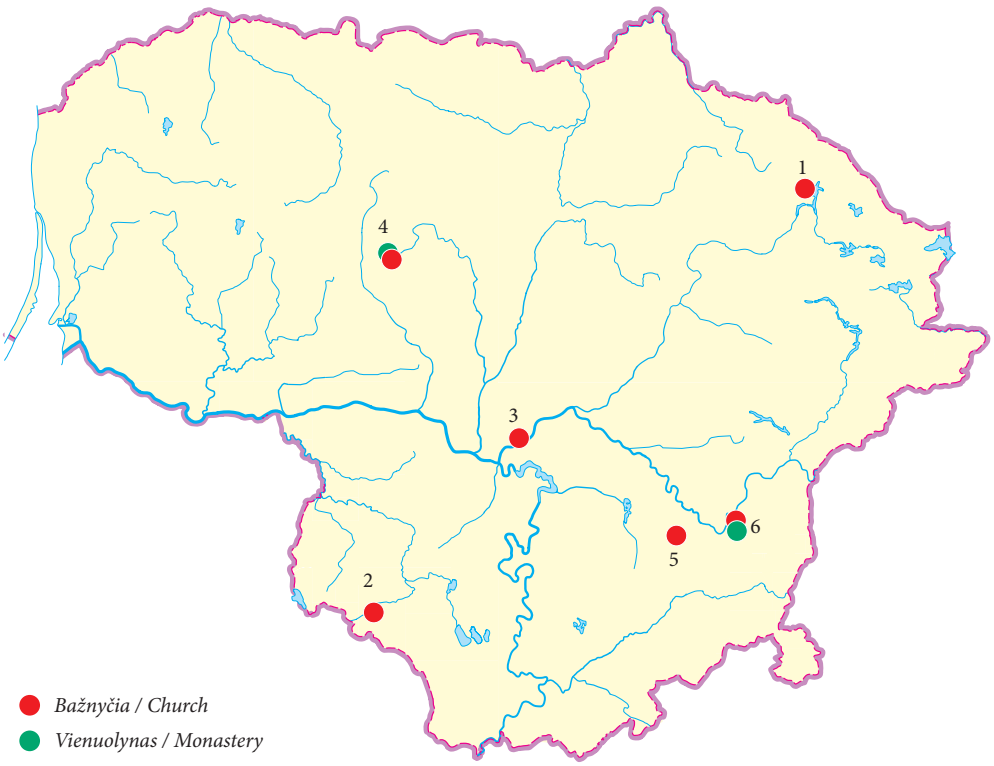
VIII. Bažnyčios ir vienuolynai
Churches and Monasteries

1. *Bobriškis*
2. *Kalvarija*
3. *Lapės*
4. *Tytuvėnai*
5. *Trakai*
6. *Vilnius*

Paulius Bugys, Bronius Dakanis,
Manvydas Vitkūnas

Bobriškio sentikių cerkvė

2015 m. buvo atliekami žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai Bobriškio sentikių cerkvės (UK 30760) teritorijoje (Rokiškio r., Kriaunų sen.), ant Sartų ežero kranto esančiame Bobriškio kaime. Bobriškio sentikių cerkvė yra kaimo R dalyje, 110 m į P nuo Sartų ežero kranto. Ši cerkvė tiesiogiai susijusi su sentikių istorijos Lietuvoje ištakomis. 1710 m. gretimame Puščios (Girelės) kaime (Rokiškio r.) buvo pastatyti pirmieji Lietuvoje iš istorinių šaltinių žinomi sentikių maldos namai. 1819 m. jie perkelti į kaimyninį Bobriškio kaimą. Tiksli dabartinės cerkvės pastato statybos data nėra žinoma. XIX a. sustiprėjus sentikių persekiojimui Rusijos imperijoje, atokioje vietovėje esanti Bobriškio sentikių cerkvė nebuvo uždaryta, kitaip, nei daugelis kitų, ir tapo vienu svarbiausių sentikių centrų Aukštaitijoje. 2006 m. Bobriškio sentikių cerkvė įtraukta į NKVR.

Archeologiniai tyrinėjimai Bobriškio cerkvės teritorijoje vykdyti 2014 m. Tada M. Dubinskaitė ištyrė du šurfus (bendras tyrimų plotas – 2,25 m^2) prie pat cerkvės pastato pamatų. Tyrimų metu buvo įvertinta pamatų būklė, grunto sudėtis, šurfų vietose padaryti geologiniai gręžiniai. Archeologinio sluoksnio ar pavienių archeologinių radinių tyrimų metu nerasta (*ATL 2014 metais*, V., 2015, p. 612; *LIIR*, f. 1, b. 6875).

2015 m. vyko Bobriškio sentikių cerkvės ir jos teritorijos tvarkymo darbai. Jų metu į cerkvę reikėjo įvesti 63 m ilgio požeminę elektros liniją, kurios 51 m ilgio atkarpa pateko į nekilnojamojo kultūros paveldo saugomą teritoriją, dėl to, prieš pradedant žemės judinimo darbus, šioje vietoje reikėjo atlikti archeologinius tyrimus.

1 pav. Šurfas 2 iš P. P. Bugio nuotr.

Fig. 1. Test pit 2 as seen from the S

Žvalgomųjų tyrimų metu suprojektuotos elektros kabelio trasos vietoje ištirti trys 2x1 m dydžio šurfai (bendras plotas – 6 m²). Jie išdėstyti tarp pagrindinio įėjimo į cerkvę, šalia jos V fasado ir šventiko namo, stovinčio prie šventoriaus P pakraščio, kuris sutampa su saugomos kultūros paveldo vertybės teritorijos riba. Žvalgymų elektros kabelio tranšėjos vietoje metu buvo stebimi 63 m ilgio, apie 35 cm pločio ir iki 75 cm gylio tranšėjos kasimo darbai, tikrinamos iškastos žemės, surinkti pavieniai radiniai (bendras žvalgymų plotas – 22,05 m²).

Šurfuose 1 ir 2 (1 pav.) bei daugelyje žvalgytos tranšėjos vietų fiksuotas 15–25 cm storio neintensyvus permaišytas XIX–XX a. kultūrinis sluoksnis su pavieniais radiniais.

Šurfe 3 iškart po velėna fiksuotas iki 20 cm storio žvyro, smulkių statybinių griuvenų sluoksnis, kuriame aptikta XX a. radinių (TSRS 1939 m. moneta, fabrikinės gamybos vinis).

Giliau visame šurfo plote fiksuotas pilkšvos, mažai humusingos molingos žemės sluoksnis, kuriame taip pat buvo žvyro ir griuvenų priemaišų. Šiame sluoksnyje rasta keletas žiestos neglazūruotos keramikos šukių. Šurfo P dalyje, daugmaž 20 cm gylyje pasiektas įžemis – šviesiai rudas molis. Tuo tarpu šurfo centrinėje ir Š dalyse atidengtas permaišytos pilkšvai rusvos molingos žemės sluoksnis, kuriame buvo randama XVII/XVIII–XIX a. pradžia datuojamos pilkos plonasienės neglazūruotos keramikos šukių, stiklo duženų, statybinių ir pasaginių vinių, kilpvinė. Taip pat aptikta pavienių raudonos molio masės rankų darbo plytų duženų, degėsių, pelenų. Paaiškėjo, kad šurfe 3 atidengtas *ūkinės duobės* P kraštas. Duobės užpilde, šurfo Š dalyje, po pilkos maišytos molingos žemės sluoksniu fiksuotas iki 35 cm storio supiltinis molio su smulkiais degėsiais ir pelenais gruntas. Po juo atsidengė 7–9 cm storio permaišytas pilkos molingos žemės ir degėsių sluoksnis su gana gausia keramika bei pavieniais kitais radiniais. Šurfo PR dalyje, daugmaž 75 cm gylyje fiksuota apie 200 keramikos šukių ir degėsių sankaupa. Absoliuti dauguma ūkinės duobės žemutinėje dalyje rastų keramikos šukių buvo XVII/XVIII–XIX a. pradžia datuojamos pilkos plonasienės neglazūruotos keramikos indai (2 pav.). Tik kelios keramikos šukės buvo ornamentuotos – puoštos bangelės arba horizontalių linijų ornamentu, o vieno puodo pakraštėlio briauna puošta nago įspaudais. Tvarkant radinius pavyko atrinkti dviejų indų šukes ir juos dalinai atstatyti. Greta absoliučią daugumą radinių sudariusių pilkos plonasienės neglazūruotos keramikos šukių šurfo 3 kultūrinio sluoksnio žemutinėje dalyje (nuo 75 cm gylio) taip pat rasti keli kitų tipų keramikos fragmentai – 3 smulkios XVII a. kalkinio fajanso lėkštės (?) šukės, smulkios XIX a. fajansinės lėkštės (?) šukės ir keli kitokios XVIII–XIX a. būdingos keramikos fragmentai. Ūkinės duobės dugne taip pat rasta skaidraus bespalvio stiklo butelių šukių, kalvio darbo vinių (3 pav.), plono

2 pav. Puodų šukės iš šurfo 3. M. Vitkūno nuotr.
Fig. 2. Potsherds from test pit 3

3 pav. Vinys iš šurfo 3. M. Vitkūno nuotr.
Fig. 3. Nails from test pit 3

skaidraus langų stiklo šukių, keliolika gyvulių ir paukščių kaulų, smulkių apdegusių skaldytų akmenų, degėsių ir medžio anglies gabalėlių.

Po pilkos molingos žemės ir degėsių sluoksniu, daugmaž 80 cm gylyje fiksuotas dar vienas pilkos molingos šviesesnės žemės sluoksnis su gerokai mažesne degėsių koncentracija bei pavienėmis keramikos šukėmis, o 1–1,1 m gylyje pasiektas nejudintas įžemis – šviesiai rudas molis.

Šurfe 3 fiksuotos ūkinės duobės raida galėjo būti tokia: ji iškasta šioje vietoje imant molį, kuris yra kokybiškas, tinkamas statyboms. Molis galėjo būti imamas naujos plūktinės krosnies statybai šventiko name. Į iškastą duobę buvo suverstos senosios krosnies griuvenos bei buitinės šiukšlės. Vėliau šioje vietoje darant keliuką, ant jos viršaus buvo supiltas niveliacinis molingas gruntas ir žvyras. Pastariesiems susigulėjus, duobės vietoje atsiradusi įduba buvo užpildyta keliais akmenimis ir plytos nuoskala.

Atlikus žvalgomuosius tyrimus suprojektuotos elektros linijos vietoje, buvo nuspręsta kasant tranšėjas atlikti ir žvalgymus. Ties šventiko namo PR kampu žemės paviršiuje fiksuota pamato (be rišamosios medžiagos) ar buvusio tako pakraščio 3,73 m ilgio akmenų eilė.

Tranšėjoje fiksuotas visas šurfe 3 aptiktos duobės plotis Š–P kryptimi – 2,75 m. Duobės Š pakraštyje, jos viršutiniame ir viduriniame horizontuose aptikta keraminių indų šukių: žiestų puodų pakraštėlių ir šonų, rudai glazūruoto puodo ir fajansinės lėkštės pakraštėlių bei porceliano indo šukė, taip pat rasti keli gyvūnų kaulai. Visoje likusioje tranšėjos dalyje iškart po velėna atidengtas 15–25 cm storio tamsiai pilkos humusingos žemės sluoksnis su vietomis pasitaikančiomis žvyro priemaišomis, pavienėmis labai smulkiomis raudonos molio masės plytų duženomis, kalkių skiedinio trupiniais. Po juo visame tranšėjos plote pasiektas įžemis – rudas arba balkšvas molis.

Tyrimų metu surinkti radiniai perduoti RKM.

Bobriškis Old Believers Church

In 2015, a field survey and evaluation were conducted on the grounds of Bobriškis Old Believers Church, Rokiškis District. This church is directly connected with the beginnings of the history of the Old Believers in Lithuania. In 1710, the first Old Believers prayer house located in Lithuania and known from historical sources was erected in nearby Puščia (Girelė) village. In 1819, it was moved to Bobriškis village. The precise construction date of the present church building is unknown. When the persecution of the Old Believers increased in the Russian Empire in the 19th century, Bobriškis Old Believers Church, which was in a remote location, was not closed and became one of the most important Old Believers centres in Aukštaitija.

Three 2x1 m test pits were excavated and the earthwork in a 63 m long, roughly 35 cm wide, and up to 75 cm deep service trench (22.05 m²) was monitored.

In test pits 1 and 2 (Fig 1) and at many places in the monitored trench, a 15–25 cm thick, mixed 19th–20th-century cultural layer with isolated finds was recorded. In test pit 3 and in the nearby segment of the ditch, a roughly 2,75 m wide and 70 cm deep storage pit created in the 19th century was recorded under the turf and the roughly 20 cm thick, mixed 19th–20th-century cultural layer. It contained 17th/18th–early 19th-century finds: sherds of household pottery (Fig. 2), metal artefacts (Fig. 3), glass shards, charcoal, animal bones, and the rubble from a conjectured clay oven.

Monika Dubinskaitė,
Ramūnas Šmigelskas

Kalvarijos sinagogų kompleksas

Saugomoje Kalvarijos sinagogų komplekso teritorijoje iki šių dienų yra išlikusios dvi sinagogos (vasarinė ir žieminė) ir Talmudo mokykla – rabino namas. Kompleksas įkurtas atokiau nuo miestelio centrinės dalies. Tai vienintelis iki mūsų dienų išlikęs 3 pastatų kompleksas su 200 metų formavimosi istorija. Pastatai išsidėstę 50,15 arų sklype, kuris XIX a. buvo apjuostas metaline tvora su mūriniais stulpais. Kalvarijoje žydai ėmė kurtis nuo XVIII a., kai karalius Augustas II 1713 m. Kalvarijos žydų kahalui suteikė privilegiją užsiimti įvairiais verslais bei amatais. Taip pat jiems leista pasistatyti sinagogą. Tuo metu Kalvarijoje gyveno daug žydų, todėl miestas dar vadintas „Žydų Kalvarija“. Tiksliai nežinoma, kada buvo pastatyta pirmoji mūrinė sinagoga Kalvarijoje, tačiau manoma, kad tai turėjo įvykti XVIII a. II pusėje.

1857 m. architektas Leopoldas Salkovskis atliko dviejų tuo metu bendruomenei priklausiusių pastatų – vasarinės sinagogos ir mokyklos – architektūrinius matavimus. XX a. pradžioje sinagoga buvo rekonstruota, nugriautos prie šonų prisišliejusios moterų galerijos ir V priestatas. Po šios rekonstrukcijos pastatas beveik nesikeitė, bet ir nebuvo tvarkomas, todėl mūsų dienas pasiekė ypač prastos būklės. Jis yra kompaktinio tūrio, stačiakampio plano, dviejų aukštų.

Ankstesni archeologiniai tyrimai Kalvarijos sinagogų komplekse vyko 2002 m. Tada T. Poška žvalgė 200 m^2 plotą, iškasdamas gruntą iš rūsio sinagogų komplekso trečiame pastate. Kultūrinio sluoksnio ir radinių neaptikta.

2015 m. buvo rengiamas vasarinės sinagogos ir Talmudo mokyklos pastatų tvarkybos projektas. Rengiant projektą atlikti žvalgomieji tyrimai, kurių metu ištirti keturi 1x1 m ir vienas 3x0,5 m dydžio šurfas. Vienas šurfas tirtas prie Talmudo mokyklos, du – prie vasarinės sinagogos, dar du – vasarinės sinagogos viduje. Archeologinių tyrimų tikslas buvo ne tik nustatyti, ar tiriamose vietose yra archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis, bet ir įvertinti pastatų pamatų, esančių po žeme, būklę, nustatyti buvusį vasarinės sinagogos grindų lygį ir aptikti buvusios galerijos pamatus ties jos pastato Š ir V dalimis.

Šurfas 1 tirtas prie Talmudo mokyklos ŠV sienos, 1 m į Š nuo įėjimo į pastatą. Tyrimų metu nustatyta, kad Talmudo mokyklos pamatai įgilinti apie 1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus. Prie Talmudo mokyklos fiksuotas archeologiškai vertingas XVIII a. datuojamas kultūrinio sluoksnio horizontas su žiestos keramikos radiniais.

Likę šurfai tirti prie vasarinės sinagogos ir jos viduje. ***Šurfas 2*** tirtas prie vasarinės sinagogos ŠR sienos. Archeologiškai vertingo kultū-